

Tódor Imre*
Csíkszereda

A felekezeti és a nem felekezeti középiskolát választó tanulók jellemzőinek vizsgálata Hargita megyében

Iskolaválasztási modellek

A szabad iskolaválasztási modellek tulajdonképpen három alapvető érvcsoponton alapulnak: versengésérv (közgazdasági, kvázi piaci modell), szabadság érv (politikafilozófiai modell), méltányosságérv (szociológiai-pedagógiai modell).¹ Az alábbiakban megvizsgáljuk mindhárom modellt, kiemelve azok előnyeit és hátrányait.

* Tódor Imre (Székelyudvarhely, 1983) a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Tanárképző Intézetének egyetemi adjunktusa. Tanulmányait Rómában, Kolozsváron és Debrecenben végezte. Alapképzéseit – teológiai BA (2003–2008), valamint filozófiai BA (2006–2008) – a Pontificia Università Gregoriana-n végezte ösztöndíjas hallgatóként Rómában (Olaszország); míg filozófiai mesterfokú tanulmányait MA (2009–2011) a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Történelem és Filozófia Karának Magyar Filozófiai Intézetében. 2011–2014 között a BBTE Filozófiai Doktori Iskolájának ösztöndíjas doktoranduszhallgatója, és a 2014-ben Carl Schmitt konfliktusos politikai filozófiájáról írt értekezésével szerzi meg filozófiai doktori fokozatát. 2015–2018 között a Debreceni Egyetem Neveléstudományok Doktori Iskolájának doktoranduszhallgatója, disszertációjának témája a tanulók középiskola-választási mechanizmusainak és eredményességének vizsgálata szektorközi (felekezeti és nem felekezeti) összehasonlításban Székelyföldön. Kutatásait nemzetközi kontextusban tárgyalja. 2016-ban ösztöndíjas kutatóként a Bécsi Egyetem Evangélikus Teológiai Karának Valláspedagógiai Intézetében; majd 2017-ben a münsteri Comenius Evangélikus Neveléstudományi Kutatóintézetben (Németország) végzi. Ugyanakkor 2015-től a Debreceni Egyetem keretén belül működő CHERD-Hungary (Center for Higher Education Research & Development) Kutatóintézet oktatásszociológiai csoportjának kutatója.

¹ Vö. Oelkers, Jürgen: *Freie Schulwahl durch Bildungsgutscheine: Ein Beitrag zur Schulreform in Berlin*. [http://www.ife.uzh.ch/de/research/emeriti/oelkersjuergen/vortraegeprofoelkers/vortraege2007.html] (Megnyitva: 2017. december 22.); Oelkers, Jürgen: *Freie Schulwahl und Privatschulen im internationalen Vergleich*.

[http://www.ife.uzh.ch/de/research/emeriti/oelkersjuergen/vortraegeprofoelkers/vortraege2008.html] (Megnyitva: 2017. december 22.); Oelkers, Jürgen: *Freie Schulwahl und Privatschulen: Erfahrungen aus dem Ausland*.

Közgazdasági, kvázi piaci modell (a versengés érve)

Az első érv az oktatás piaci mechanizmusain alapuló pozitív hatásában bíz, amely a szülők választási szabadságát az iskolák magasfokú autonómiájával kapcsolja össze. Szerintük azért jobb e modell, mert a különböző intézményeket versenyhelyzetbe állítja, mely vélhetően a hatékonyság növeléséhez, jobb minőségi mutatókhoz, valamint erőteljesebb innovációhoz vezet. E piacorientált teóriát *kvázi piaci modellnek* is nevezik.² A kvázi piaci megoldások jellemzője az, hogy az intézményeket szolgáltatásuk alapján finanszírozzák, amelynek több fajtája is létezik. Egyik fajtája a normatív, míg másik fajtája a közvetett finanszírozás. Lentebb az utóbbi fajtát fogjuk kifejteni, mely azt jelenti, hogy az állam nem az oktatási intézményeket, hanem a tanulókat finanszírozza akár ösztöndíj, akár oktatási utalvány (voucher) formájában.³

Weiß említett művében a kvázi piaci modell négy konstitutív ismertetőjelét nevesíti: 1) Az oktatási szolgáltatások szűkebb értelemben vett felhasználói/„vevői” (diákok, szülők) számára biztosítani kell a különböző iskolatípusok közti választás lehetőségét, mely a verseny létrejövetelének elengedhetetlen feltételét képezi. 2) Az iskolák közti versenyhelyzet fenntartásához, azokat „finanszírozásilag érezhetővé” kell tenni: a sikert „jutalmazni”, a sikertelenséget „büntetni”. Az elszámoltathatóság nemcsak adminisztratív, pénzügyi kérdés, hanem szakmai, pedagógiai kihívás is egyben. Az elszámoltathatóság és a következő pontban tárgyalt konstitutív elem (iskolai autonómia) egymást feltételező és

8.html] (Megnyitva: 2017. december 22.); Oelkers, Jürgen: *Freie Schulwahl und Privatschulen: Erfahrungen aus dem Ausland*.

[<http://www.ife.uzh.ch/de/research/emeriti/oelkersjuergen/vortraegeprofoelkers/vortraege2008.html>] (Megnyitva: 2017. december 22.); Oelkers, Jürgen: *Statement zum Thema Chancengleichheit in der Bildung*.

[<http://www.ife.uzh.ch/de/research/emeriti/oelkersjuergen/vortraegeprofoelkers/vortraege2015.html>] (Megnyitva: 2017. december 22.); Brighouse, Harry: *School Choice and Social Justice*. Oxford University Press, New York 2000.; Brighouse, Harry: *Educational Equality and the Varieties of School Choice*. In: Feinberg, Walter–Lubienski, Christopher (szerk.): *School Choice Policies and Outcomes. Empirical and Philosophical Perspectives*. State University of New York Press, Albany 2008, 41–59.

² Vö. Weiß, Manfred: *Quasi-Märkte im Schulbereich. Eine ökonomische Analyse*. In: Oelkers, Jürgen (szerk.): *Zukunftsfragen der Bildung*. In: *Zeitschrift für Pädagogik, Beiheft*. Beltz, Weinheim (2001/43), 69–85.

³ Friedman, Milton: *Kapitalizmus és szabadság*. MET Publishing Corp, Budapest 1996.; Friedman, Milton–Friedman, Rose: *Választhatasz szabadon*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1998.

kiegészítő fogalmak. 3) Az iskoláknak bizonyos fokú autonómiát kell biztosítani, hogy a piaci jelzésekre időben reagálhassanak. Mindezek olyan aspektusokban nyilvánulhatnak meg, mint: pénzügyi, sajátos pedagógiai, tantervi-tartalmi irányvonal, humánerőforrás- és gazdálkodási kérdésekben egyéni döntéshozatal stb.⁴ Nemzetközi felmérések alapján kimutatható, hogy leginkább a humánerőforrással kapcsolatos autonómia járul hozzá szignifikánsan az iskolai teljesítmények növekedéséhez, szemben a pénzügyi autonómiával.⁵ 4) A működőképes kvázi piaci modell az információs rendszer formájában történő infrastruktúra meglétét a piaci transzparencia megvalósítása érdekében promóválja.

Politikafilozófiai modell (a szabadság érve)

A szakirodalom a másodikat – fenti piaci/közgazdasági modell érvrendszerétől eltérően – *szabadság érvnek* nevezi, mely a politikafilozófiai modellhez tartozik. Ezalatt a szülő azon jogát kell érteni, hogy gyermeke neveléséről és oktatásáról – adott korlátok között – saját maga dönthet, mely jogot az államnak kötelességéből adódóan számára biztosítania kell. E modell szerint a liberális demokrácia övezte modern társadalomban a vallási, világnézeti, kulturális és pedagógiai pluralizmus megléte és mindenki számára történő biztosítása kiemelt fontosságú. Az iskolafelhasználóknak (szülő és gyerek) biztosítani kell azt a szabadságot, hogy úgy választhassa meg az iskolát, hogy az gyereke/saját értékrendjével összhangban legyen. A liberális demokrácia társadalmi berendezkedésében a családi nevelésben jelen levő, mintegy magától értetődő pluralizmust az oktatási intézményekre is ki kell terjeszteni.⁶ A szülők és tanulók jogkörébe tartozik tehát, hogy a különböző beállítódású, ideológia és módszer mentén működő iskolatípus közül a személyes elképzelésüknek, érdeklődésüknek, értékrendjüknek megfelelően a hozzájuk legközelebb állót és megfelelőt válasszák saját maguk és gyerekeik számára. A szülőnek „a gyermekemnek a legjobb iskolát” maxima tükrében szabad és muszáj is egoistának lenniük, ezzel ellentétben, vagy emellett az

⁴ Weiß, Manfred: i. m. 70–72.

⁵ Wößmann, Ludger et al. (szerk.): *School Accountability, Autonomy, Choice, and the Equity of Student Achievement: International Evidence from PISA 2003*. OECD Education Working Paper No. 13, EDU/WKP (2007) 8. OECD, Paris 2007.

⁶ Giesinger, Johannes: Liberale Konzeptionen freier Schulwahl. In: *Bildung und Erziehung*. 63 (2010/3), 371–386.

államnak viszont a „minden tanulónak a legjobb iskolát” maximáját kell követnie.⁷

Rob Reich szerint a liberális állam morális kötelessége az iskolaválasztás kapcsán a szülői szabadság biztosítása.⁸ Ez így rendben is van, viszont nem tisztázza azt a kérdést, hogy az állam kötelessége konkrétan mire is vonatkozik: csupán a be nem avatkozásra, avagy a magán oktatási intézmények finanszírozására? A legtöbb szabadságérv mellett állást foglaló teoretikus azt csupán az állami be nem avatkozásra redukálja, viszont ezzel nem oldják meg a „szabad” választás tényét. Szerintük a magániskolák a társadalmi egyenlőtlenséget erősítik, azaz veszélyeztetik az esélyegyenlőséget, ugyanakkor egy kétszintű társadalmat hoznak létre.⁹ Ugyanakkor a magániskolák elsősorban a családok és a szülők akaratának szolgáltató intézményévé válhat, márpedig egy állami felügyelet alatt álló oktatási rendszer nem teheti meg, hogy kizárólagosan a szülők akaratát helyezze előtérbe, hanem társadalmi megbízatása is van, például a társadalmi kohézió elősegítése. Weiß szerint a legtöbb szülő épp annak környezet-közeli és különbségtétel miatt választja gyereke számára a magániskolát, azaz azt akarja, hogy gyereke a hozzájuk társadalmi csoportban hasonlók között, valamint az alsóbb osztálybeli és bevándorló tanulóktól távoli légkörben szocializálódjon.¹⁰

Szociológiai-pedagógiai modell (a méltányosság érve)

A szabad iskolaválasztás harmadik, centrális, szociológiai-pedagógiai modellje a *méltányosság érve* köré csoportosul, mely abból indul ki, hogy a hagyományos rendszer jogtalan, ugyanis az csak a tehetősebbek és műveltebbek számára tartja fenn a valódi választás szabadságát, ebből adódóan a tanulási esélyek egyenlőtlen módon kerülnek elosztásra. „A méltányosságon alapuló oktatáspolitikának nem az a célja, hogy megszüntessen minden tanulási eredményben mért egyéni különbséget, hanem sokkal inkább egy olyan oktatási környezet kialakítása, amely hozzá-

⁷ Wernstedt, Rolf – John-Ohnesorg, Marei (szerk.): *Allgemeinbildende Privatschulen. Impulsgeber für das Schulsystem oder Privatisierung von Bildung?* Friedrich-Ebert Stiftung, Berlin 2011.

⁸ Reich, Rob: How and Why to Support Common Schooling and Educational Choice at the Sam Time. In: *Journal of Philosophy of Education* (2007/41, 4), 709–725.

⁹ Weiß, Manfred: *Allgemeinbildende Privatschulen in Deutschland. Bereicherung oder Gefährdung des öffentlichen Schulwesens?* Friedrich-Ebert Stiftung, Berlin 2011.

¹⁰ Weiß, Manfred: *i. m.* 67–78.

férést biztosít minden tanuló számára saját egyéni képességei és készségei maximális fejlesztésére.”¹¹

A fenti „érvlista” azt sejteti, hogy a szabad iskolaválasztást támogatók köre nem zárul le a „neoliberálisok” körével, akik a piaci elvek oktatásban való jelenlétének szabadalmazását hivatottak elérni, hanem ugyanúgy kiolvashatóak a baloldali politika jellemvonásai is, mint a társadalmi egyenlőség hatékonyabb formában történő érvényre juttatása. Továbbá az a csoport is, akik pedagógiai vagy vallási-világnézeti megfontolásból az állami iskolák által képviselt nevelési elvekkel nem tudnak azonosulni. Mindez arra enged következtetni, hogy a valóságban inkább a kevert modellek fedezhetőek fel, mintsem az egymástól elkülönülő, egymásnak ellentmondó érvek köré csoportosuló makromodellek.

A szabadág- és méltányossági érvek plauzibilitásukat abból a tényből nyerik, hogy a szabad iskolaválasztás koncepciója – ahogyan azt eredetileg a libertárius közgazdász Milton Friedman kidolgozta – az adott helyzet egy lényeges pontján elhatárolódik, így az állam oktatásból való teljes visszavonulását hivatott előmozdítani. Radikális piaci liberális közgazdászok (de olyan libertárius filozófusok is, mint pl. Robert Nozick) azt a szemléletet vallották, hogy az államnak sem az iskola irányításába, sem annak finanszírozásába nem szabad beleszólnia. Friedman modellje ezzel szemben mérsékeltebb, hisz ő az állam feladatának tartja az oktatás finanszírozását (legalábbis részben), míg az iskolák (főképp a magániskolák) irányítását kivenné az állam fennhatósága alól. Tudnunk kell, hogy Friedman nemcsak az oktatás, hanem az egészségügy, szociális ellátások stb. szférában is mérsékelné az állami beavatkozást, hiszen meg van győződve annak kevésbé hatékony voltáról.

A Friedman által kidolgozott elmélet szerint az állam a pénzt nem direkt módon utalná az iskolákhoz, hanem az „ügyfelek” (szülők és tanulók) által, akik az összeget úgynevezett oktatási utalvány (vouchers) formájában kapják meg.¹² A szülő és a tanuló így kiválaszthatja a számára legmegfelelőbb, legkedvezőbb iskolát, és ott válthatja be az utalványt. Így állami pénzből az oktatáspiacon a szegényebb családból származó tanulók is potenciális ügyfelekké válnak. Az iskolaválasztás fordított előjelűvé transzformálódik, ugyanis nem a tanuló folya-
modik az iskolához, hanem az iskola a tanulóhoz. A friedmani koncepció értelmében az ilyen típusú finanszírozás több előnnyel jár, mint hátránnyal. Először

¹¹ Keller Judit–Mártonfi György: Oktatási egyenlőtlenségek és speciális igények. In: Halász Gábor–Lannert Judit (szerk.): *Jelentés a magyar közoktatásról 2006*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest 2006, 382.

¹² Friedman, Milton: *i. m.* Friedman, Milton – Friedman, Rose: *i. m.*

is az állam számára a közvetett módon történő finanszírozás költségmegtakarítást jelent, másodsor – épp a szabad választásnak köszönhetően – felelősségteljesebb szülőket nevelnek, és harmadsorban egy egészséges versenyhelyzetet alakítanak ki a tanintézmények között, akik minél hatékonyabb beiskolázásuk – diákjaik megnyerése és önmaguk fenntartása – érdekében minőségibb oktatási kínálatot ajánlanak és biztosítanak.¹³

Több nemzetközi tanulmány elemezte e piacorientált teóriát, valamint annak gyakorlatba ültetésének, megvalósíthatóságának lehetőségét. A kutatási eredmények értelmében a tanulók megnyeréséért folyó konkurencia, valamint az iskolák oktatási utalvánnyal történő finanszírozása egyrészt a társadalmi igazságtalanságot növelné, másrészt veszélyeztetné a társadalmi kohéziót, mindezt anélkül, hogy felismerhető teljesítményi előnyökre tennének ezáltal szert. Ugyanis a szabad iskolaválasztás egyfelől azon tanulók számára lenne kedvezőbb, akiknek a szülei városban élnek, hisz ott erőteljesebb az iskolaválasztás lehetősége, akik ezenfelül magasabb jövedelemmel is rendelkeznek, tehát a legjobb iskolába írathatják be gyerekeiket. Azonban azokban a (szabadon) választott iskolákban ahol túljelentkezés van, az iskola tényszerűen azokat a diákokat választja ki (szabadon), akik magas teljesítménnyel rendelkeznek (okosabbak), a többieket pedig jogszerűen elutasíthatják, így nekik be kell érniük egy alacsonyabb szintű tanulási környezetű iskolával.

Az új koncepciók olyan utak felé irányítják az oktatást, melyekről a gazdasági érdekek és politikai erőviszonyok – az oktatás áru vagy közjó kérdésfelvetés alapján – fognak dönteni. A gazdaság számára még nyitott a kérdés, hogy mely koncepció hozhatja a legtöbb hasznot. E gazdasági szemléletmód nem más, mint a korábban elit és szelektív oktatásnak nevezett modell modern fogalmi apparátusba való öltöztetése, mely még inkább polarizálódik; márpedig az iskoláztatás minősége Friedman szerint is az alacsony jövedelmű réteget sújtja.¹⁴

A fentiek alapján megfogalmazott centrális kérdésre, miszerint a szabad iskolaválasztás jobban biztosítaná a méltányosságot az oktatásban, nem adható egyértelmű válasz, ugyanis az erről kibontakozó vita nagy teret enged a véleménykülönbségeknek. Másrészt a választási szabadság hiányát a különböző célképzelések megvalósításának akadályaként is értelmezhetjük. Ugyanúgy disszenzusos az a kérdésfeltevés is, miszerint el lehet-e érni az akadályok megszüntetésével a remélt pozitív hatást, ugyanis bizonyos akadály megszüntetése újabb akadályt ge-

¹³ Polónyi István: *Az oktatás gazdaságtana*. Osiris Kiadó, Budapest 2002, 166–167.

¹⁴ Friedman, Milton: *i. m.*

nerál. Meglepő lenne, ha a szülői befolyás mértéke, mely az éppen fennálló oktatásban levő egyenlőtlenségek legfőbb okozója, ebben az esetben az egyenlőtlenségek leépítéséhez vezetne.

A kutatás keretei: adatbázis, mintavétel, hipotézisek

Jelen tanulmányunkban arra keressük a választ, hogy *kik* azok a tanulók, akik az egyik vagy a másik iskolatípust (esetünkben felekezeti és nem felekezeti) választják. Kutatásunk célcsoportját a Hargita megyei felekezeti és a hozzáillesztett nem felekezeti 9. osztályos tanulói (ISCED 3) képezték. Azért végeztük a felmérést a kilencedikes diákokkal, mert egy évvel korábban (8. osztály folyamán) már felmérték őket az akkori aspirációik tekintetében,¹⁵ ugyanakkor az akkori döntés mechanizmusa még elevenen él bennük, így a belépők motivációit, igényeit és elvárásait egyaránt tudjuk mérni.

Többlépcsős mintavételt alkalmaztunk. Az első lépcsőben a megyében fellelhető felekezeti iskolák mind bekerültek, s ehhez nem felekezeti iskolapárokat választottunk.¹⁶ Így összesen hét iskola került kiválasztásra: négy felekezeti (2 római katolikus, egy református és egy unitárius iskola) és három nem felekezeti. A mintavétel második lépcsőjében az iskolákon belül a tanulók kiválasztását hajtottuk végre. A 9. osztályos évfolyamok tanulói körében teljes körű kérdőíves lekérdezést végeztünk. Az alapsokaság 469 fő, a válaszadók száma pedig 341 fő volt, így a célcsoport 72.70%-át sikerült elérnünk, amelyet tanintézmények szerinti bontásban az alábbi táblázatban vázolunk. A lekérdezésre 2016. február 19. – 2016. március 25. között került sor papíralapú kérdőív formájában.¹⁷

¹⁵ A felmérést a Hargita Megyei Tanfelügyelőség megbízása alapján a Hargita Megyei Pszichopedagógiai Tanácsadó Központ végzi. Az utóbbi tíz év felmérésének az adatbázisát a rendelkezésemre bocsátották.

¹⁶ A megyében négy településen található felekezeti iskola (3 városon, és egy vidéken).

¹⁷ Kérdőívünk összeállításakor – főképp az iskolaválasztás aspirációit vizsgáló kérdéseknél – figyelembe vettük az interjúk mentén készített tanulmányok (vö. Bodó Barna – Márton János: Magyar iskolaválasztás Erdélyben. In: *Kisebbségkutatás* (2012/3, 418–472.), valamint a Hargita Megyei Pszichopedagógiai Tanácsadó Központ évente kérdőíves formában lekérdezett tanulók és szülők iskolaválasztás kapcsán közzétett hivatalos jelentéseit. A felekezeti iskolába jelentkező tanulókról (N=188) szóló elemzésről bővebben vö. Tódor Imre: A középiskola-választási döntés mechanizmusai a felekezeti intézményekbe jelentkezők körében. In: Barna Bodó – Szilvia Szorák (szerk.): *Fiatalfelügyelőség – tudományunk fiataljai a Kárpát-medencében. Határhelyzetek IX.* Külügyminisztérium, Budapest 2017, 417–439.

1. táblázat: A teljes minta, válaszadók száma és aránya

Tanintézmény	IX. osztályos tanulók száma (teljes minta) [N = 469]	IX. osztályos tanulók száma (válaszadók) [N = 341]	IX. osztályos tanulók részvételi aránya [%]
Segítő Mária Római Katolikus Gimnázium (Csíkszereda)	84	84	100
Árpád-házi Szent Erzsébet Római Katolikus Gimnázium (Gyimesfelsőlok)	50	26	52
Baczkamadarasi Kis Gergely Református Kollégium (Székelyudvarhely)	55	33	60
Berde Mózes Unitárius Gimnázium (Székelykeresztúr)	56	45	80
Márton Áron Főgimnázium (Csíkszereda)	84	75	89
Tamási Áron Gimnázium (Székelyudvarhely)	84	50	60
Orbán Balázs Gimnázium (Székelykeresztúr)	56	28	50
Összesen	469	341	72.70

A kérdőív kérdéskörei három főcsoportba sorolhatók: 1) a családi háttér vizsgálatára vonatkozó kérdések (szülők végzettsége/iskolázottsága, foglalkozása/munkapiaci státusa, életszínvonala/anyagi helyzete, magaskultúrához való viszonya stb.), ahol a tanulók származási gazdasági, kulturális, társadalmi miliójét vizsgáljuk. 2) a tanulók iskolaválasztási motívumainak (információszerzés; döntési kritériumok, indokok nevesítése; elvárások és azok teljesülése stb.) vizsgálata; valamint 3) a tanulók eredményességének magyarázata olyan erőforrások vizsgálata mentén, mint kapcsolatok (barátok, referenciacsoportok, család, iskola), értékek (értékkonszenzus, értékpreferenciák), és vallásosság (individuális, közösségi). Feltévéseink a hazai és a nemzetközi empirikus kutatások talaján állnak, amelyeket eddigi tereptapasztalataink által a következőképpen egészíthetünk ki:

1) A közgazdasági / kvázi-piaci modell elve alapján azt feltételezzük, hogy a magasabb szocioökonómiai státusú szülők gyermekei a költség-haszon kalkulációjának elvét követve az iskola minőségének motívuma alapján hozza meg döntését, azaz inkább a nem felekezeti iskolát választja.

2) A szociológiai-pedagógiai modell – méltányosság érv szerinti – elve alapján azt feltételezzük, hogy a felekezeti iskolák vonzerejét az adott származási kisközösség/gyülekezet vallásos volta határolja be, ahol presztízsértékűnek számít tanulni, gyereket taníttatni.

Eredmények

A *kik* (mely tanulói csoport) választják a felekezeti és a hozzáillesztett nem felekezeti középiskolákat¹⁸ kérdés megválaszolását, mely a középiskolások társadalmi összetételét hivatott bemutatni, először egy általános keret felvázolása, majd annak kibontása mentén – meghatározó, alapvető jellemvonások által – ismertetjük. A tanulók válaszai alapján az alábbi táblázatban foglalva kívánjuk bemutatni a Hargita megyei felekezeti és nem felekezeti iskolákba jelentkező tanulók alapvető jellemzőit. Olyan jellemzőket emeltünk ki, melyek a tanulók származási családjának hagyományos tőkeforrásaira és háttérváltozóira (gazdasági, társadalmi, kulturális tőke, település, korábbi iskola típusa stb.) világítanak rá.

2. táblázat: A felekezeti és a nem felekezeti iskolákat választó tanulók jellemzői (%)
(N = 341)

		felekezeti	nem felekezeti	Chi-négyzet
falun él		63	46	**
állami iskolából érkezett		76	94	***
szülők iskolázottsága	egyetemi végzettségű apa	32	59	***
	egyetemi végzettségű anya	36	58	**
szülők foglalkozási státusa	beosztott diplomás apa	11	31	***
	beosztott diplomás anya	22	44	***
saját környezetében élőkhöz viszonyítva átlagosan élnek		39	29	*
család tulajdonában levő könyvek száma (50 fölötti)		57	79	***
szülei vallásos kisközösség, gyülekezet aktív tagjai		32	16	**
szülők olvasottsága (átlag) ¹⁹	apa	2,25	2,68	***
	anya	2,72	3,13	***

Chi-négyzet-próbával és egy szempontos varianciaanalízissel ellenőrizve:

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Fontos tényező a diákok lakhelye, ugyanis a vidéki diákok iskoláztatása és felzárkóztatása minden felekezeti tanintézmény esetében kiemelt fontosságú.²⁰

¹⁸ A továbbiakban a *nem felekezeti* kifejezést használom, de alatta értelemszerűen csak a min-tába bekerült – felekezeti iskolákhoz illesztett – tanintézményekre utalok.

¹⁹ 1 – nem olvas(ok), 2 – nagyon ritkán, 3 – időnként, 4 – gyakran.

²⁰ Pusztai Gabriella: *A társadalmi tőke és az iskola*. Új Mandátum Kiadó, Budapest 2009.

A megkérdezett felekezeti iskolát választó 9. osztályos diákok 63%-a él falun, ami magas aránynak számít, hiszen a tanintézmények városban találhatóak, amely alól a gyimesfelsőloki iskola (vidéki település) képez kivételt. A felekezeti iskolába járó tanulók 25%-a a tanév folyamán bentlakásban tartózkodik, 27%-a naponta ingázik és 2%-a albérletben, rokonoknál lakik; míg a nem felekezeti tanulók csupán 17%-a bentlakó, a naponta ingázók száma hasonló (29%), míg az albérletben, rokonoknál lakók száma magasabb (5%). A csíkszeredai római katolikus iskola esetében a tanulók 65,5%-a vidéki, aminek magyarázata az, hogy a várost körülvevő csíki falvak lakói többségében római katolikus vallásúak, így ők képezik az iskola potenciális célcsoportját. A nem felekezeti iskolák esetében mindez csak 46%-a tehető, tehát a tanuló társadalmuk nagyobb része (54%) városi diákokból verbuválódott.

A felekezeti iskolák kapcsán egy másik érdekes kérdés felekezeti hovatartozásának ténye. Frigy Szabolcs István a szakirodalom alapján hangsúlyozza, hogy ezekben az iskolákban erősebb szervező ereje van a vallásgyakorló közösséghez való tartozásnak, mint a társadalmi hovatartozásnak.²¹ A mi esetünkben a két római katolikus iskola tanulóinak felekezeti hovatartozása homogén (100%-ban római katolikusok), szemben a protestáns középiskolákkal, ahol – nyilvánvalóan itt is dominál a felekezeti hovatartozás – a felekezeti megoszlás heterogénebb. A székelyudvarhelyi református iskola 9. osztályos diákjainak a 68,75%-a református, 18,75%-a római katolikus és 12,5 %-a unitárius. A legheterogénebb a székelykeresztúri unitárius iskola, ahol 49% unitárius, 35,5% református, 11% római katolikus és 4,5% más felekezeti 9. osztályos tanuló található. A fenti táblázatban jelöltük, hogy a felekezeti iskolába járó tanulók szülei vallásos kisközösségek, gyülekezetek aktív tagjai (32%), így a felekezeti hovatartozás esetükben az egyház tanítása szerinti vallásossággal is kapcsolatban van.

²¹ Frigy Szabolcs-István: *A Partiumi magyar tannyelvű felekezeti iskolák vizsgálata a hozzáadott érték és társadalmi mobilitás tükrében*. Kolozsvár 2014. [Doktori tézis, kézirat]

3. táblázat: A szülők szabadidős tevékenységei (%)

	felekezeti	nem felekezeti	Chi-négyzet
szórakozóhelyre	25,7	28,8	NS
sportegyesületbe, sportkörre	15	24,2	*
hobbikörbe, klubba	9,6	24,2	***
vallásos kisközösségekbe	32,1	16,4	**
egyházközösségbe, gyülekezetbe	42,8	34,6	NS
politikai szervezetbe	7	9,2	NS
más közösségbe...	5,3	5,9	NS

A vastagon szedett értékek szignifikáns ($p < 0,05$) eltérést jelölnek

Az iskola feladata többek között abban nyilvánul meg, hogy megpróbál tanuló számára olyan háttérrel biztosítani, mely által a fennálló kulturális különbségek kiegyenlítődnek. Ebből adódóan rendelkezik könyvtárral, internetes hozzáférést is magában foglaló számítógépekkel, ingyenes tankönyvekkel stb. Természetesen kérdéses, hogy ez az intézményi háttér mennyire pótolja például a szülők diákkal szembeni tanulási elvárásait, vagy épp a tanuláshoz szükséges fizikai és szellemi környezetet. A szakirodalom egységes abban, hogy a szülők iskolai végzettsége meghatározó a kulturális tőke kapcsolatában.²² Szektorközi összehasonlításban azt mondhatjuk el, hogy a nem felekezeti iskola inkább a magasabb iskolázottságú szülők (mind az apák, mind az anyák tekintetében) gyerekeit vonzza. Az anyák iskolai végzettsége a felekezeti szektorban magasabb, mint az apáké, a nem felekezeti szektorban viszont valamivel az apák rendelkeznek magasabb végzettséggel. Mindkét szektorban jóval több a diplomás és kevesebb az alacsony végzettségű szülő, viszont az összehasonlítás alapján a felekezeti szektorban magasabb az alacsony (mind az anyák, mind az apák tekintetében) végzettségű szülő.

²² Pusztai Gabriella: *Iskola és közösség. Felekezeti középiskolák az ezredfordulón*. Gondolat, Budapest 2004.

4. táblázat: A szülők legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlása (%)

	általános iskola		szakmunkásképző, szakiskola		szakközépiskola, technikum		gimnázium		egyetem	
	apa	anya	apa	anya	apa	anya	apa	anya	apa	anya
felekezeti	3,4	9,4	19,5	11,7	21,8	16,4	23	26,9	32,2	35,6
nem felekezeti	0,7	0,7	10,4	9	16,4	13,4	13,4	19,4	59	57,4

Chi-négyzet-próbával ellenőrizve: *** szinten szignifikáns

A szülők foglalkozási státusát – az iskolai végzettséghez hasonlóan – illetően is érzékelhető a szektorközi eltérés, ugyanis a nem felekezeti tanulók szülei magasabb státusú foglalkozásokat töltenek be. A munkanélküliek csoportja tekintetében a felekezeti szektor (anyák) van felülreprezentálva, a szakmunkáscsoport tekintetében nincs szektorközi eltérés. A beosztott diplomás és szellemi kategória a nem felekezeti iskolába járó tanulók szülei esetében szignifikánsan magasabb, és ugyanez köszön vissza a vállalkozók (csak az anyák) tekintetében is. Az adatok értékelésénél azt is figyelembe kell vennünk, hogy a tanulók 85%-a választott az apja és 80%-a az anyja foglalkozásával kapcsolatos kérdésre, mely óvatosságra int az adatok kezelését illetően.

5. táblázat: A szülők munkahelyi státusa (%)

	Vezető (diplomás)		Vállalkozó		Beosztott diplomás		Szakmunkás		Munkanélküli		Nyugdíjas	
	apa	anya	apa	anya	apa	anya	apa	anya	apa	anya	apa	anya
felekezeti	7,3	0	9,7	4,2	11,3	22	62,9	60,2	5,6	12,7	3,2	0,8
nem felekezeti	9,9	6,7	15,8	1,1	30,7	43,8	43,6	46,1	0	1,1	0	1,1

Chi-négyzet-próbával ellenőrizve: *** szinten szignifikáns

A kulturális tőkével való ellátottságnak a szakirodalomban elfogadott mutatója a szépirodalmi és szakkönyvek száma, mely hatással lehet az iskolai sikeres-

ségre, kifejezi a szülők és a gyermekek szókincsét, kommunikációs készségét. Az várható tehát, hogy minél nagyobb a könyvek száma, annál jobban teljesít a diák. Goraş-Postică és munkatársai 2009-ben tíz délkelet-európai országban (köztük Romániában is) végeztek kutatást. Az otthon található könyvek számával kapcsolatban azt találták, hogy a családok 39,8%-a 1–10 közötti könyvvel rendelkezik, 28,6% 11–50 közötti, 10,2% 51–100 közötti könyvvel. Mindössze 7,6% rendelkezik 101 darab könyvnél többel, azonban 13,1% azt válaszolta, hogy egy könyvvel sem rendelkezik.²³ A felekezeti iskolákba járó tanulók családjai ennél lényegesebben több könyvet birtokolnak, hiszen 51–100 közötti könyvvel a családok 57%-a, míg a nem felekezeti iskolába járó tanulók 79%-a rendelkezik.

Rákérdeztünk az anya, apa, testvér és a diák szépirodalmi olvasási szokásaira. Általánosan elmondható, hogy az anyák többet olvasnak, mint az apák, és a diákok mindenhol többet olvasnak, mint a szülők, mely a tanulói státuszukból is fakad. A testvérek a szülők között helyezkednek el. Ez megfelel a szakirodalomban leírt eredményeknek,²⁴ ahol az anya olvasási szokásának tulajdonítanak erősebb hatást a gyerek olvasási szokásaira. Szektorközi összehasonlításban pedig azt látjuk, hogy a nem felekezeti iskolába járó tanulók és szülei (mind az anyák, mind az apák tekintetében) olvasnak többet.

6. táblázat: A család olvasási szokásai (átlag)

	felekezeti	nem felekezeti	Anova
tanuló	2,81	3,06	*
apa	2,25	2,68	***
anya	2,72	3,13	***
testvér	2,66	2,84	NS

Egyszempontos varianciaanalízissel ellenőrizve: a vastagon szedett értékek szignifikáns ($p < 0,05$) eltérést jelölnek

²³ Goraş-Postică, Viorica et al. (szerk): *Relația școală-familie pentru calitate în educație*. Pro Didactica, Chișinău 2010, 14.

²⁴ Pusztai Gabriella: *i. m.*; Papp Z. Attila: Az iskolaválasztás motivációi és kisebbségi perspektívái. In: *Kisebbségkutatás* (2012/3), 399–417.

Összegzés

Összességében azt mondhatjuk, hogy a felekezeti iskolába jelentkező diákok faluról származnak, ebből adódóan tanulmányuk ideje alatt bentlakásban élnek vagy ingáznak. Azonban többnyire nem felekezeti iskolából érkeznek, az anyák magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, mely az olvasási szokásaikban is visszaköszön. A tanulók szülei vallásos kisközösségek, gyülekezetek aktív tagjai, mellyel második hipotézisünk kívántuk igazolni. Felekezeti bontásban pedig eltérések fedezhetők fel, melyet az iskolák felekezeti összetétele kapcsán mutatunk ki. Ezzel szemben a nem felekezeti iskolába jelentkező tanulók nagy része városról származik, és hasonló iskolatípusból érkezik. A tanulók magasabb szocioökonómiai státusú családokból származnak, mely mind az iskolai végzettséget, mind a munkahelyi státust, mind az olvasási szokásokat stb. illetően megnyilvánul. Mindez első hipotézisünket hivatott megerősíteni. Szüleik inkább sportegyesületbe, sportkörre, valamint hobbikörbe, klubba járnak.